

„Třetí vlna“ demokratizace

Larry Diamond, Marc F. Plattner, Yun-han Chu and Hung-mao Tien (eds.): *Consolidating the Third Wave Democracies. Regional Challenges. Baltimore and London 1997, 333 stran.*

Ústup různých typů diktátorských či autoritativních politických režimů představuje globální předěl 80. a 90. let. Ve Španělsku, v Portugalsku, v Řecku, stejně jako v zemích Střední a Jižní Ameriky jsou vojenské vlády nahrazovány vládami civilními, do zemí Asie a Afriky, jakož i do SSSR a do jeho satelitů se šíří politická pluralita a liberalizace. Proces, který profesor Huntington nazývá „třetí vlnou“,¹ se stal tématem mezinárodní konference v Tchaj-peji na Tchaj-wanu v srpnu 1995 za účasti předních světových teoretiků, jako je např. Robert A. Dahl, Samuel P. Huntington, Francis Fukuyama, Guillermo O'Donnell, či osobností v politice už činných, jako je Jegor Gajdar nebo Edgardo Boeninger z Chile.

Sborník příspěvků z této konference byl pak publikován pod názvem *Consolidating the Third Wave Democracies* ve dvou dílech. První z nich – *Themes and Perspectives* – byl zaměřen obecně, druhý – *Regional Challenges* – pak konkrétně na oblast jižní Evropy, Latinské Ameriky a východní Asie.

Tři jihoevropské státy – Portugalsko, Španělsko a Řecko – hodnotí řecký politolog P. Nikiforos Diamandouros ve své stati *Southern Europe: A Third Wave Success Story* jako demokracie vzešlé z „třetí vlny“, jejichž demokratické zřízení lze pokládat za konsolidované už v průběhu 80. let. Tohoto úspěchu bylo dosaženo díky příznivému mezinárodnímu kontextu, poválečné prosperitě, ale i poučení z úspěchů a chyb demokratických režimů jiných států. K procesu demokratizace napomohly rovněž vlastní předchozí liberální parlamentní tradice a nedlouhé trvání vojenských diktatur. Představitelé nedemokratických režimů, respektive armádní kruhy neměli zájem bránit poklidnému přechodu k demokracii a současně k tomu vůdčí politické osobnosti prokázaly schopnosti a vizi.

Edgardo Boeninger z Chile, křesťanskodemokratický politik, ve svém příspěvku *Latin America's Multiple Challenges* nastínil problémy společné zemím Latinské Ameriky, tj. úsilí o politickou stabilitu, ekonomický pokrok a sociální mír. Představitelé tamních režimů se vesměs definují jako demokraté, avšak ve skutečnosti oscilují mezi demokracií a autoritářstvím. Diktátorské režimy v období 60. a 70. let deklarují nejen svůj patriotismus a nutnost obrany před radikálními levicovými silami (v Bolívii, v Peru, v Chile a v Uruguayi, podporovanými komunistickou Kubou), ale zároveň argumentují opodstatněnými ekonomickými zřeteli, zejména bojem s inflací. Leckdy se hájí i podporou většiny obyvatelstva, a to v případě Argentíny, Uruguaye a Chile. Neoliberální ekonomické reformy přinášejí úspěchy, které otupují ostří levicové opozice. Exilové levicové síly jsou ovlivněny hodnotami západního liberalismu, ale i rozčarovány úpadkem socialistického bloku a v nich praktikovaným politickým útlakem. Levice proto dospívá k ideologické konvergenci směrem k akceptování tržní ekonomiky a režimy naopak ke snaze po odstranění chudoby a dosažení sociální rovnosti. Kostarika, Chile a Uruguay se v současné době pokládají za plně demokratické státy, kde se vojenské kliky vzdaly moci, kde došlo k rozdělení výkonné moci, legislativy a soudnictví a kde působí nezávislé sdělovací prostředky. Ve všech zemích Latinské Ameriky s výjimkou Kuby dochází k svobodné volbě prezidentů. Současné tamní postautoritativní či demokratické režimy se potýkají s problémy spojenými s nedostatečnou legislativou, řeší dilema korekcí volebního systému, postavení prezidenta a parlamentu, modernizace státní správy.

Z tohoto rámce – jak uvádí profesor Michael McFaul ve své stati *Russia's Rough Ride* – se vymyká situace Ruska. Existence předchozího totalitního režimu (rozdělujeme od autori-

tativního), srůst režimu se státem, mnohonárodnostní charakter státu (a z něho vyplývající problémy při vymezování suverenity a postavení 30 milionů ruského etnika v pozici národnostních menšin v rámci Společenství nezávislých států), neexistence tržního prostředí a soukromého vlastnictví, jakož i neexistence skutečně nezávislých ekonomických a sociálních, respektive politických skupin. Přes nesporné úspěchy, jakým byla například v roce 1996 první přímá volba prezidenta v ruských dějinách, přijetí parlamentních voleb i protidemokratickými silami, přijetí ústavy, vytvoření dvoukomorového parlamentu, vznik politických stran atd., zůstává ruský politický systém nestabilní s nedokončenou socioekonomickou transformací. Moskevský centrický pragmatický režim se nachází v ekonomické krizi, systém politických stran je slabý a roztržštěný s malou podporou veřejnosti, v nastolení vlády zákona bylo dosaženo malého pokroku. Zájmy ekonomických lobby se prosazují spíše ve stylu pozdně sovětského období.

Esaj Australana Jamese Cottona – *East Asian Democracy: Progress and Limits* – hodnotí možnosti a výsledky transformace z hlediska Huntingtonem nastíněného trendu „řetí vlny“ na případech Korejské republiky, Tchaj-wanu, Thajska a Filipín, okrajově i Malajsie a Singapuru. V podmínkách rozdílných politických kultur a autoritářských režimů zde dochází ke vzniku více či méně vlivných opozičních politických stran (zejména v případech Tchaj-wanu a Korejské republiky), či různé míry kontroly sdělovacích prostředků od rigidního Singapuru až po liberálnější Tchaj-wan. Příspěvek se dotýká i vztahu mezi konfuciánskou tradicí, v tomto regionu již patrnou, a globálně šířenou demokratizací, jež i zde přinesla částečné úspěchy v podobě nastolení demokratických institucí a praktik.

Podstatnou část knihy představují příspěvky hodnotící demokratickou transformaci na Tchaj-wanu jak z hlediska faktické analýzy, tak i rozdílné interpretace konfuciánství ve vztahu k západním liberálním hodnotám a k jejich možnému akceptování v moderní čínské společnosti. Tchajwanský prezident Lee Teng-hui (Li Teng-chuej) ve stati *Chinese Culture and Political Renewal*, bývalý předseda vlády Lien Chan (Lien Čchan) v příspěvku *A Common Commitment to Democracy* a James Soong (Sung), mimo jiné generální tajemník nacionalistické strany Kuomintang, shodně hodnotí transformaci své země jako velmi úspěšnou. Ekonomicky prosperující společnost našla cestu k pluralitě a k demokracii, což je v tisíce let trvajících dějinách Číny a po předchozích desetiletích autoritářských režimů na Tchaj-wanu i v kontinentální Číně jedinečný úspěch. Zdar demokratizace na Tchaj-wanu je chápán i jako důkaz, že tradičním konfuciánstvím formovaná kulturní tradice nemusí být v rozporu s demokracií. Lee k tomu nachází i citace z čínských klasických konfuciánských knih, např. z Mencia (*Following the hearts of the people*) a S'-Ma Čchieny (*Give the people what they desire, never force upon them that which they abhor*).

Podnětnou analýzu vývoje autoritativního režimu na Tchaj-wanu, nastoleného v roce 1949 Čankajškem, přináší politolog Hong-mao Tian (Tchien Chung-mao) ve stati *Taiwan's Transformation*. Za specifických podmínek, jakými byla hrozba násilí od ČLR, silná pozice vládnoucí státostrany kontrolující armádu, státní aparát, soudy, sdělovací prostředky atd., ale i vznik silné střední vrstvy a politický tlak USA, nastal nakonec obrát v postojích vládnoucí elity. Koncem 80. let dochází ke zrušení stanného práva platného od roku 1947, je akceptován vznik opozičních politických stran. V 90. letech se armáda dostává pod civilní kontrolu a je zpřetrhána předchozí úzká vazba mezi vládnoucí stranou Kuomintang a vojenskými kruhy. Číňané narození na Tchaj-wanu získávají přístup do politiky (např. sám nynější prezident Lee), a tím je postupně odbouráván vleklý vnitřní konflikt mezi starousedlíky a přistěhovalci z pevninské Číny, kteří doprovázeli po roce 1948 Čankajška. Je uzákoněna svoboda projevu a shromažďování a dochází k velkému oživení politického života. V konfuciánské etické tradici však autor neshledává vymezení pro individuální lidská práva.

Ještě silněji takový názor prezentuje americký profesor Thomas B. Gold ve stati *Taiwan: Still Defying the Odds*. Podle jeho názoru čínská tradice a praxe nepřejí vytvoření demokratické občanské společnosti západního typu. Čínští konfuciáni i legisté se snaží uchovat

řád, sociální hierarchii, předejít chaosu. Elita má vládnout v souladu s morálními principy, ale lid příliš sympatí k moci nechová, vznik nových dynastií nic nového neslibuje, intelektuální kritici poměrů obvykle končí špatně. Gold v čínské tradici žádnou imanentní tendenci k demokracii neshledává, příklad Tchaj-wanu chápe jako případ překročení kulturního a historického rámce. V analýze současné situace se jeví nejnaléhavěji problém autority zákona, přerodu státní správy, národní identity a vztahu s ČLR.

Situaci v ČLR se věnují příspěvky profesora Minxina Peie (Pchej Min-sin) – „*Creeping Democratization*“ in China – a profesora Andrewa J. Nathana – *China's Constitutionalist Option* – analyzující ústavněprávní poměry v ČLR. Postupným zplnomocňováním a dílčími reformami parlamentu by mohla v budoucnu vést cesta k nastolování vlády zákona, jež ovšem naráží na princip vedoucí úlohy Komunistické strany Číny. Přesto k pozvolné liberalizaci může směřovat postupné osamostatňování parlamentu od exekutivy (vyskytly se již případy, kdy část parlamentu hlasovala proti vládnímu návrhu; někteří poslanci sehrávají aktivní roli v oblasti ekologie, školství a zdravotnictví). V zemědělských oblastech dochází k náznakům samosprávy, které vedou k erozi moci Komunistické strany Číny.

Australan David S. G. Goodman ve stati *Can China Change?* poukazuje na velikost Číny a na rozdílnost situace v jednotlivých provinciích, která neumožňuje šíření případné liberalizace z centra do celé země. V ČLR existuje 30 administrativních celků na úrovni provincie, národnostní autonomní oblasti a města pod ústřední správou. Po zavedení tržních reformů došlo k decentralizačním tendencím, nyní dokonce ani vnitrostátní trh není integrovaný. Mezi vládnoucími vrstvami nelze v budoucnu očekávat jednotu a mezi nově zbohatlou vrstvou a mnohonásobně početnější vrstvou chudých (včetně městských středních vrstev) se prohlubují rozdíly.

V jednom z nejpozoruhodnějších esejů – *China's New Wave of Nationalism* – profesor Princentské univerzity Ying-shih Yü (Jü Jing-š) polemizuje s Huntingtonovým názorem, že konfucianství (také islám) je překážkou nastolení demokracie, zatímco protestantství a katolicismus jí napomáhají. Podle Yüho byla konfucianská tradice narušena a zdiskreditována komunismem, přesto lze v ní nacházet smysl pro humanitu a sociální rovnost. Naproti tomu i v katolictví a v protestantství lze objevit momenty s demokracií neslučitelné. Přestože v konfucianství byly vychovávány generace čínských intelektuálů, obnovit tyto tradice může být ještě obtížnější než nastolení demokracie. Po odklonu od komunismu se vývoj nemusí ubírat směrem k demokracii, ale k nacionalismu, dnes velmi živému, jež se jeví jako univerzálnější fenomén, kterým lze manipulovat vývoj k nacionálnímu socialismu a současně zastírat krizi legitimacy moci komunistů, jak o tom svědčí příklad Srbska. Ani nastolení vlády zákona se nezdá pravděpodobné, neboť v Číně jsou zákony využívány pouze účelově (nikoli „rule of law“, spíše „rule by law“), snaha učenců nahradit dynastii ústavním systémem je hlavním tématem čínských dějin 20. století. Využívání ústavy mocí však vede k její diskreditaci a intelektuální stoupenci ústavních reformů nemají reálnou moc.

Recenzovanou knihu uzavírají dva příspěvky, které hodnotí mezinárodní vlivy na proces demokratizace Tchaj-wanu a Korejské republiky (*South Korea and Taiwan: The International Context*), od Yun-han Chu (Čchu Jün-chan) a Fu Hu (Fu Chu) z Tchaj-wanu a Korejce Chung-in Moona a závěrečná stať *The Rise of „Political Aid“*, která obecně hodnotí roli států, organizací, mezinárodních organizací, nadací atd., od Michalela Pinto-Duschinského z Velké Británie.

Rudolf Fürst

¹ Viz Huntington, S. P.: *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. University of Oklahoma Press 1991.